
ЗНАЧЕННЯ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК В УКРАЇНІ: ОСВІТНЄ ЧИ СОЦІАЛЬНЕ

*Лоджук Максим Тарасович,
студент 5 курсу Інституту прокуратури та слідства
Одеської національної юридичної академії*

Намагаючись дати відповідь на питання, що винесене у заголовок статті, в першу чергу, доцільно з'ясувати зміст таких основних понять як “значення”, “освітнє” та “соціальне”, оскільки єдине розуміння даних категорій згідно законів логіки може гарантувати як не успіх в пошуках істинного твердження, то хоча б мінімізацію похибки при дослідженні.

Враховуючи відсутність будь-яких складностей в етимології даних дефініцій, можна однозначно стверджувати, що категорію “значення” використовують для характеристики ваги, ролі кого-, чого-небудь; як важливість, зміст. Поняття “освітнє” завжди свідчить про наявність стосунку до освіти, про те, що поширює освіту, знання, а термін “соціальне” ототожнюється із суспільним, громадським; тим, що характеризує пов'язаність із життям і стосунками людей у суспільстві [1, 1360].

Другим кроком у дослідженні питання значення юридичних клінік буде аналіз норм єдиного нормативно-правового акту, який легалізував діяльність юридичних клінік в Україні, – Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2006 року № 592 [2, 456]. Із всього масиву правових норм, що встановлюють мету та завдання юридичних клінік в Україні, принципи та організацію їх діяльності, права та обов'язки студентів й інше, нас цікавитиме, насамперед,

визначення самого поняття “юридична клініка” як структурного підрозділу вищого навчального закладу III – IV рівнів акредитації, що здійснює підготовку фахівців за напрямом «Право», і яка створюється як база для практичного навчання та проведення навчальної практики студентів старших курсів.

Як бачимо, мета створення юридичної клініки, що відображена у вищенаведеній дефініції, зводиться до навчання та проведення навчальної практики, тобто, на підзаконному рівні розкривається освітнє значення існування таких клінік. В той же час, виходячи із змісту преамбули наказу Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2006 року № 592, дане типове положення затверджене на реалізацію рекомендації Всеукраїнської міжвідомчої координаційно-методичної ради з правової освіти населення та з метою створення належних умов для набуття громадянами необхідного обсягу правових знань та навичок у їх застосуванні, надання безоплатної правової допомоги особам, які потребують соціального захисту та підтримки, а також отримання студентами старших курсів юридичних спеціальностей практичних навичок юриста.

Таким чином, незважаючи на подальшу згадку в типовому положенні про необхідність забезпечення доступу представників соціально вразливих груп суспільства до правової допомоги та формування правової культури громадян як мети створення юридичних клінік, про надання громадянам соціально вразливих верств населення суспільства безоплатних юридичних консультацій та проведення заходів з правової освіти населення як основних завдань таких клінік, соціальна значущість появи та існування цих інститутів справді розвинутого громадянського суспільства у дефініції поняття “юридична клініка” свого вираження не знайшла.

В принципі, враховуючи той факт, що ініціатором заповнення прогалини в правовому регулюванні діяльності юридичних клінік виступило Міністерство освіти і науки України, а не Міністерство юстиції України чи інше відомство, що курирує соціальну сферу, цілком зрозуміло стає чому базовий напрям в існуванні таких клінік зводиться лише суто до ідеї “необхідності підвищення практичних навичок майбутніх юристів”. Але постає питання, чи відповідає це дійсності?

Переконалий, що вивченню правової реальності згідно вищесформульованого питання повинен передувати короткий огляд історії появи та становлення перших юридичних клінік в світі.

Так, із самого початку зародження, поступового розвитку й поширення ідеї “клінічної освіти” юридична клініка, в першу чергу, розглядалась як своєрідна база для практичної підготовки майбутніх випускників юридичних навчальних закладів з метою підвищення рівня їх практичних навичок та закріплення теоретичних знань. Соціальна ж мета їх діяльності в більшості випадків розглядалась як другорядна, а в кращому випадку – на рівні із навчальною ціллю існування таких юрклінік.

Для підтвердження цієї позиції можна навести цитату із відомої в колі клініцистів статті одного із “батьків” юридичних клінік – російського професора Люблінського О.А., який зазначав, що “задаючись, як і в медичній клініці, головним чином, пропедевтичними, а не благодійними цілями, керівник клініки юридичної при надходженні матеріалу повинен робити ретельний вибір і приймати лише такі справи, які мають більший чи менший інтерес для спеціальних цілей клініки, направляючи решту клієнтів до платної чи безоплатної адвокатури” (тут і надалі переклад з російської мови мій – *М.Т.*). Саме можливість вибирати цікаві для навчання студентів справи серед значної кількості осіб, яким нагальною необхідна правова допомога, дає всі підстави стверджувати про перевагу освітнього напрямку в концепції розвитку “клінічного руху” над соціальним, оскільки суспільство в цілому від такого підходу виграти не може [3, 38].

Щоправда, в зазначеній статті професор відмічає “юридичні клініки як окремих вид благодійних установ для бідного населення, яке потребує юридичної допомоги, при умові, що так клінічна допомога буде безоплатною”. Однак, соціальне значення юридичних клінік, на думку Люблінського О.А., більше проявляється в тому, що “надаючи бідним безоплатну авторитетну допомогу та поширюючи таким чином юридичні знання серед населення, юридична клініка стане страшним ворогом для професіоналів підпільної адвокатури й буде сприяти звільненню населення від їх недобросовісної діяльності”.

Лише двома десятиліттями пізніше, в 20 – 30-х роках двадцятого століття термін “клінічний” разом із поняття “юридична освіта” виникає в Сполучених Штатах Америки як наслідок відбиття певної реформаторської тенденції в галузі юридичної освіти – необхідність включення соціальних аспектів у вивчення права. А одним із перших американців цьому питанню присвятив увагу Джером Франк, юрист, який написав у 1933 році статтю під риторичною назвою “Чому б не створити клініку для юристів” [4, 79].

Проте, бурхливий поштовх до розвитку клінічної юридичної освіти припадає все таки на 60-ті роки двадцятого століття, коли приватні фонди стимулюють розвиток юридичних клінік з причин необхідності, в першу чергу, надання необхідної юридичної допомоги малозабезпеченим клієнтам, а вже тільки по-друге, для розвитку юридичних навичок студентів. У 1969 році Американська асоціація юристів опублікувала “Типові правила”, що регламентували юридичну студентську практику. Ця модель мала дві чітко сформульовані цілі: збільшення обсягу правових послуг, що надаються малозабезпеченим клієнтам, та заохочення існуючих юридичних факультетів до розширення використання клінічної освіти з метою набуття студентами навичок адвокатської діяльності.

Таким чином, на відміну від європейської моделі юридичних клінік, де питання практичної підготовки юристів є пріоритетним, юрклініки на зразок американського варіанту існували в першу чергу для задоволення потреб населення в безоплатній правовій допомозі, а уже лише потім – з навчальною метою.

Повернення до питання організації юридичної клінічної освіти в пострадянських країнах, у тому числі і в Україні, відбулося в 1993 – 1997 роках з ініціативи юристів, які дістали можливість вивчити досвід викладання правових наук у зарубіжних країнах, особливо в США, а також на міжнародних колоквиумах та семінарах з цих питань, де вони бачили юридичні клініки в роботі та осмислили їх суть і значення в підготовці юристів та у вирішенні соціальних проблем громадян. Однак, починаючи з того часу й на сучасному етапі в правовій літературі юридична клініка розглядається як структура, інтегрована в навчальний процес юридичного вузу, з метою набуття студентами старших курсів практичних навичок юриста шляхом надання ними юридичних послуг населенню, яке не може звернутися до професійних юристів через брак коштів [5, 133].

Саме в цьому визначенні юрклініки як найкраще простежується першочергова освітня ціль їх створення та існування в незалежній Україні і яка згодом була перенесена в діючу нормативно-правову базу та легалізована наказом Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2006 року № 592.

Якщо робити спробу встановити дійсне значення юридичних клінік на сучасному етапі їх розвитку в Україні (освітнє чи все ж таки соціальне), тим більше «перекласти» мовою чисел, то, як вбачається із звіту про підсумки діяльності Юридичної клініки “PRO BONO” Одеської національної юридичної академії за 2007 рік, середньомісячна кількість відвідувачів цієї клініки протягом року становила приблизно 400 осіб. В той самий час, за один місяць у діяльності цієї

клініки в середньому брали участь 70 студентів, а тому можна зробити висновок, що легалізований пріоритет “освітнього” значення юрклінік над “соціальним” у повній мірі не відповідає правовій реальності [6, 58].

На думку автора, така невідповідність пов’язана із відсутністю дійсно теоретичних досліджень правової сфери існування та діяльності юридичних клінік, необхідністю критичного аналізу європейської моделі їх функціонування, а з врахуванням наявності кризових явищ в економічному та соціальному житті України – послідовного переходу до юрклінік американського зразка. Тим більше, що історія – це явище циклічне, а тому зовсім скоро слід очікувати змін у ставленні до юридичних клінік в соціальну сторону.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2005. – 1728 с.
2. Про затвердження Типового положення про юридичну клініку вищого навчального закладу України”: Наказ Міністерства освіти та науки України від 03.08.2006 р. // Офіційний вісник України від 23.08.2006 – 2006 р., № 32. – 680 с.
3. Профессиональные навыки юриста: Опыт практического обучения. – М.: Дело, 2001. – 416 с.
4. Юридична клініка – інновація в системі юридичної освіти. Ю. Фігель // Теорія держави і права, - № 1. - Січень 2009.
5. Слов В. Коли вуз готуватиме юристів, а не “випускників”? // Право України. – 2004. - № 1. – С. 132 – 136.
6. Пашковський М.І. Юридична клініка – крок до майбутнього. // Митна справа. - № 6 (54), – 2007. – С. 56 – 59.

Науковий керівник – *Оборотов Ю.М., д.ю.н, професор, завідувач кафедри теорії держави і права академії, проректор з наукової роботи Одеської національної юридичної академії.*